

DOI: 10.15407/kraieznavstvo2025.01.151
УДК 94:329.614](477.53)»1939/1342»(092)

Ірина Петренко (м. Полтава)

доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри
всесвітньої історії, релігієзнавства та методик їх
викладання Полтавського національного
педагогічного університету імені В.Г. Короленка,
відповідальний секретар Полтавської обласної
організації Національної спілки краєзнавців України
E-mail: poonsku@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2994-3833>

Юлія Помаз (м. Полтава)

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри всесвітньої історії,
релігієзнавства та методик їх викладання
Полтавського національного педагогічного
університету імені В.Г. Короленка,
E-mail: julija.pomaz@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-2032-1820>

Діяльність у Полтаві підпільної молодіжної групи на чолі з Оленою Убийвовк (за документами радянських спецслужб)

Метою статті є висвітлити діяльність підпільної молодіжної групи на чолі з Оленою (Лялею) Убийвовк (1918–1942), що діяла в Полтаві протягом 1941–1942 років; проаналізувати результати діяльності групи та визначити внесок підпільників у справу боротьби з нацизмом у роки Другої світової війни; спростувати низку радянських міфів повоєнного часу щодо діяльності групи.

Наукова новизна дослідження полягає у висвітленні на основі розсекречених документів Служби безпеки України процес формування Руху Опору в Полтаві, спростуванні низки радянсько-пропагандистських міфів щодо діяльності у Полтаві підпільної молодіжної групи 1941–1942 рр. на чолі з О. Убийвовк.

Підпільна молодіжна група «Нескорена полтавчанка» – цілком післявоєнний радянський ідеологічно-пропагандистський конструкт. Група реально існувала кілька місяців і перебувала на стадії організаційного становлення і сформованого штабу ще не мала. З «подвигів» – купівля декілька зламаних гвинтівок, які жодного разу не використовувалися та написання листівок про стан справ на фронтах. Можемо припустити, що з листопада по січень 1941 р. лідерами групи були О. Убийвовк і С. Іллевський, а з січня по квітень 1942 р. – функції керівника перебрав на себе С. Саниго, хоча не всі учасники з цим погоджувалися і між ними виникали конфліктні ситуації.

Зрадником організації була не лише В. Терентьєва, ненадійними виявилися родичі і найближче оточення підпільників. Найстарший учасник підпільної групи С. Саниго своєю безвідповідальною поведінкою сприяв викриттю групи та негідно поводить себе під час слідства.

Подвиг О. Убийвовк є беззаперечним, будучи одним із лідерів організації, вона проявила мужність і сміливість, гідно себе поводи́ла і не зрадила побратимів.

Ключові слова: Україна, Друга світова війна, німецько-радянська війна, Рух Опору, окупація, антинацистське підпілля, Олена (Ляля) Убийвовк, «Нескорена полтавчанка».

Iryna Petrenko (Poltava)

Doctor of historical sciences, Professor, Head of the
Department of World history, religious studies
and methods of their teaching, Poltava V.G. Korolenko
National Pedagogical University, Responsible secretary
of the Poltava regional organization
National Union of Local Historians of Ukraine
E-mail: poonsku@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2994-3833>

Yuliia Pomaz (Poltava)

Candidate of Historical Sciences,
Associate Professor, Associate Professor
of the Department of World history,
religious studies and methods of their
teaching Poltava V.G. Korolenko
National Pedagogical University
E-mail: julija.pomaz@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2821-2916>

Activities in poltava of the underground youth group led by Olena Ubiyovk (according to the documents of the soviet special services)

The purpose of the article is to highlight the activities of the underground youth group led by Olena (Lyalya) Ubiyovk (1918–1942), which operated in Poltava in 1941–1942; to analyse the results of the group's activities and determine the contribution of the underground to the fight against

Nazism during the Second World War; to refute a number of post-war Soviet myths about the group's activities.

The scientific novelty of the study consists in highlighting the formation of the Resistance Movement in Poltava based on declassified documents of the Security Service of Ukraine, disproving a number of Soviet propaganda myths regarding the activity of an underground youth group in Poltava in 1941–1942 led by O. Ubiyvovk.

The underground youth group «Unconquered Poltava Woman» is a completely post-war Soviet ideological and propaganda construct. The group actually existed for several months and was at the stage of organizational formation and did not yet have a formed headquarters. Among the «feats» are buying several broken rifles that have never been used and writing leaflets about the state of affairs at the fronts.

Not only V. Terentieva was a traitor to the organization, relatives and the closest circle of the underground turned out to be unreliable. The oldest member of the underground group, S. Sapigo, with his irresponsible behavior contributed to the exposure of the group and misbehaved during the investigation.

The feat of O. Ubiyvovk is indisputable, as one of the leaders of the organization, she showed courage and courage, behaved with dignity and did not betray her brothers.

Key words: *Second World War, German-Soviet War, Resistance Movement, occupation, underground movement, Olena (Lyalya) Ubiyvovk, «Unconquered Poltava Woman» («Neskorena poltavchanka»).*

Роль жінки під час війни тривалий час, особливо в радянських реаліях, лишалася на узбіччі офіційних репрезентацій подій та комеморативних практик. Коли ж подібні сюжети й виринали, то звучали в унісон із загальнодержавним канonom подання історії «Великої Вітчизняної війни» і лише як доповнення до «героїчного пориву радянського народу» в боротьбі з ворогом.

У ХХ сторіччі участь жінок у війні, причому не тільки як медичного персоналу, але й зі зброєю в руках, стає реальністю. Особливо масовим це явище стало в період Другої світової. власне, призов жінок до армії розпочався навесні 1942 р. У 1941 – на початку 1942 рр. радянська армія зазнала колосальних втрат. Крім того, на окупованій німцями території були десятки мільйонів людей, серед яких – і особи призовного віку. І коли на початку 1942 р. склали план формування нових військових з'єднань, то з'ясувалося, що людей не вистачає. Тому було ухвалено рішення про те, щоб жінки замінили чоловіків на тих позиціях, де вони могли їх справді замінити, а чоловіки вирушили до бойових частин. В Радянському Союзі це називалося «добровільна мобілізація жінок». Тобто, теоретично жінки йшли в армію добровільно, на практиці це було, звичайно, по-різному. Про жінок, які залишалися в тилу і боролися з воро-

гом, відомо, але ця сторінка історії була міфологізована і спотворена. Дослідження є спробою подолати деякі радянські ідеологічно-пропагандистські міфи і показати війну у людському повсякденному вимірі, як не просто героїчну сторінку боротьби з ворогом, а як трагедію, біль, сміливість, радянський патріотизм і жертвовність.

Діяльність підпільної молодіжної групи на чолі з О. Убийвовк цікавила дослідників в різні історичні періоди. Якщо в радянській історіографії ця тема була спотворена, заідеологізована, то сучасні вітчизняні дослідники вже по-новому характеризують діяльність групи. Відомий полтавський історик В. Ревегук одним із перших почав розвінчувати міфи про масштаби і наслідки діяльності групи¹. Творення міфу про керівну роль С. Сапіго в діяльності підпільної молодіжної групи розпочалося в перші повоєнні роки. Згідно з дослідженнями історика В. Ревегука, Полтавський обком КП(б)У відразу після звільнення Полтави від нацистів керівником групи вважав С. Сапіго. Але ж він був військовополоненим, а ставлення комуністичного режиму до цієї категорії людей було як до зрадників. Тому на роль керівника групи він не підходив². Полтавська історикиня і краєзнавиця В. Жук вважала, що група мала двох керівників – Л. Убийвовк і С. Сапіго³.

¹ Ревегук В. Полтавщина під німецькою окупацією (1941–1943). Нариси історії. Полтава: Дивосвіт, 2015. 388 с.

² Ревегук В. Полтавщина в роки Другої світової війни (1939–1945). Полтава: ПП Шевченко Р.В., 2004. С. 186-187.

³ Жук В.Н. Безсмертний подвиг. Історичні нариси про Чутівщину у період Великої Вітчизняної війни 1941-1945 років та подвиги її синів і дочок на фронтах і в тилу. Полтава: АСМІ, 2004. С. 36.

У 2020 р. з'явилася ґрунтовна праця «Друга світова війна. 1939-1945. Полтавський вимір. Події. Постаті. Документи» (у 3 кн.-Кн.1: Процеси. Діячі. Рефлексії / Автори-упорядники: О. А. Білоусько, Т. П. Пустовіт, В. Я. Ревегук), де значну увагу приділено діяльності підпільної групи на чолі з Л. Убийвовк⁴.

В основу даного дослідження покладено неопубліковані, розсекречені у 2017 р. документи, які зберігаються у Архіві Управління Служби безпеки України в Полтавській області (далі – Архів УСБУ в Полтавській області), а також матеріали Державного архіву Полтавської області (далі – ДАПО).

Архівні справи (кримінальні, оперативно-розшукові) є одним із найбільших за обсягом документальним масивом, яким можуть користуватись дослідники періоду окупації та повоєнного часу (з певними застереженнями, обумовленими чинним законодавством). Головним джерелом при підготовці студії стала розсекречена кримінальна справа 10569-о (В.І. Терентьєва), яку було «призначено» єдиною зрадницею підпільної групи. Вона містить протоколи допитів, покази свідків і родичів учасників групи, оперативно-розшукові дані, матеріали очних ставок та ін. Доповнюють матеріали справи В.І. Терентьєвої документи кримінальних справ 10000-п (Г.С. Іванов), 11043-п (Д.П. Морачевський), які були учасниками групи. Г.С. Іванов і Д.П. Морачевський вижили та давали неоднозначні свідчення щодо діяльності групи і обставин смерті її учасників. Матеріали свідчать, що в ті часи правовий характер і доказове значення слідчих дій звелися нанівець. Їх єдиною метою було отримання зізнань заарештованих у «скоєних» злочинах, а форми і методи здобуття до уваги не бралися. Інформація, що міститься у справах, є унікальною. На нашу думку, жодне інше джерело не містить настільки важливої інформації щодо механізмів виявлення «героїв і зрадників» у роки нацистської окупації.

Метою статті є висвітлити діяльність підпільної молодіжної групи на чолі з Оленою (Лялею) Убийвовк (1918-1942), що діяла в Полтаві протягом 1941-1942 років; проаналізувати результати діяльності групи та визначити внесок підпільників у справу боротьби з нацизмом у

роки Другої світової війни; спростувати низку радянських міфів повоєнного часу щодо діяльності групи.

Концепт «всенародної боротьби в тилу ворога» належав до стрижневих конструктів радянської версії війни, що обстоювала тезу про однорідність суспільства, яке перебувало під окупацією, його лояльність до більшовицької системи й «відданість ідеям соціалізму». Обрамлена відповідними ритуалами (зокрема, запровадженням в Україні Дня партизанської слави), різними заходами, ця міфологема чи не найдовше залишалася останнім бастионом радянсько-російської версії війни.

Однак наукові студії останньої чверті століття поступово та неухильно робили свою справу, руйнуючи ідеалізовані схеми і все більше виводячи їх в площину суто наукового аналізу.

Насправді радянський підпільно-партизанський рух був багатовимірним, суперечливим, складним явищем. Найавторитетніші зарубіжні й вітчизняні дослідники вважають боротьбу за лінією фронту «війною невикористаних можливостей». Однак це не нівелює її значення як одного з важливих чинників протидії нацистським окупантам. Сучасним дослідникам потрібно виявляти наукову сміливість, громадянську мужність, щоб поставити в центр дослідницького проекту таку суспільно резонансну тему історії.

Полтава була окупована нацистськими загарбниками 18 вересня 1941 р. З перших днів нацисти встановили режим військової диктатури, грабежів, насильства. Полтава стала скупченням значних сил ворога. Певний час тут були розташовані штаби армій «Південь», шостої німецької армії й інших великих військових з'єднань ворога. До того ж тут сконцентрувалися значні каральні сили, метою яких було забезпечити спокій у тилу окупантів⁵. До весни 1942 р. Полтавщина підпорядковувалася німецькому військовому командуванню, а потім – райхскомісаріату «Україна» з центром у місті Рівне.

Організовувати боротьбу в тилу окупованих нацистами територій СРСР партійне керівництво розпочало з перших днів війни. Спеціальна постанова ЦК ВКП(б) «Про організацію боротьби в тилу німецьких військ» від 18 липня 1941 р. – вимога партійного центру на місцях

⁴ Друга світова війна. 1939-1945. Полтавський вимір. Події. Постаті. Документи: У 3 кн.-Кн.1: Процеси. Діячі. Рефлексії / Автори-упорядники: О.А. Білоусько, Т.П. Пустовіт, В.Я. Ревегук. Полтава: «Полтавський літератор», 2020. 1520 с.

⁵ Полтава. Історичний нарис. Полтава: Полтавський літератор, 1999. С. 177.

надати партизанській боротьбі «найширший розвій і бойову активність», підібрати «стійких партійних, радянських і комсомольських працівників, а також відданих радянській владі безпартійних товаришів»⁶ для засилання групами по 2–5 осіб у зайняті ворогом райони для диверсійних завдань. Основний зміст директивних документів зводився до того, що антинацистська боротьба в тилу ворога мала стати всенародним рухом, керувати яким будуть підпільні більшовицькі комітети.

На Полтавщині керівництво боротьбою проти німецьких загартників мали здійснювати підпільний обком КП(б)У на чолі з Степаном Кондратенком і Григорієм Яценком, 44 підпільні райкоми, 120 підпільних первинних парторганізацій⁷.

Найбільш активно діяли представники молодого покоління. Виховані в радянському патріотичному дусі юнаки і дівчата свідомо йшли на смерть, захищаючи Батьківщину. Щоб підкреслити комуністичний характер Руху Опору, радянські історики означували підпілля винятково як «партійне» чи «комсомольське», уникаючи дефініції «патріотичне». Відповідно в гіпертрофованому вигляді подавалася «керівна роль» Комуністичної партії у боротьбі з окупантами.

Насправді значно більший успіх у цій боротьбі мали ті підпільні групи, які виникли з ініціативи окремих радянських патріотів і перебували поза партійним контролем. Свідченням цього є витяг із нацистського документу «Наслідки німецького воєнного управління в зоні групи армій «Південь» (1942 р.): «З молоді складалася більшість активістів за справу рад. Банди утворювалися переважно з молоді. <...> прорадянськи вихована молодь після вступу німецьких військ становила постійну загрозу громадянському спокою, порядку та безпеці»⁸.

Згідно офіційного звіту Полтавського обкому КП(б)У, складеного в 1945 р., у Полтаві

діяло сім підпільних антинацистських груп, в яких брало участь 78 осіб. Прикметно, що діяльність усіх груп базувалася лише на спогадах їх учасників і жодними документами не підтверджувалася. Існували підпільники без будь-якого партійного керівництва і не мали зв'язку між собою.

Дві групи діяло на підприємствах: паровозоремонтному заводі (керівник – інженер М. Ширококов) і м'ясокомбінаті (керівник – Я. Мишецька)⁹. У місті діяли групи: Й. Баяна-О. Лімова, Г. Шаліганової, В. Панченка, Г. Калиниченка та ін.

Найвідомішою підпільною молодіжною групою Полтави у повоєнний час було визнано організацію, лідеркою якої була Олена Убийвовк. Ця відважна підпільниця та загиблі учасники її групи були майже канонізовані. Відомий український радянський письменник Олесь Гончар у своїй повісті «Земля гуде»¹⁰ описав діяльність підпільної організації. Автор особисто зустрічався із рідними страчених підпільників, очевидцями, свідками тих подій. Завдяки цьому художньому творові про подвиг відважних підпільників дізнався весь СРСР.

Завдяки радянській пропаганді й повісті Олесь Гончара ім'я Лялі Убийвовк стало символом «нескорених полтавчан» – уособленням антинацистського руху опору полтавців. Після виходу цієї книги почалася ідеалізація образів героїв. Однак, не слід забувати про те, що це є художній твір, тому автор мав право на домисел. Окрім того, написана повість була протягом 1947–1949 рр., у часи посилення сталінського тоталітарного режиму, коли розкривати всю правду про війну не було можливості.

У 1949 р. драматург Петро Лубенський написав п'єсу «Нескорена полтавчанка»¹¹. Авторами Т. Пруглом і М. Коноплею було створено документальну повість «Бурелом», а Д. Ортенбергом – документальну розповідь «Если я погибну...»¹².

Київський скульптор М. Давід створила бюст Лялі Убийвовк, а її колега полтавчанин

⁶ Друга світова війна. 1939-1945. Полтавський вимір. Події. Постаті. Документи: У 3 кн.-Кн.1: ... С. 616.

⁷ Ревегук В. Полтавщина в роки другої світової війни (1939-1945)... 1520 с.

⁸ Друга світова війна. 1939-1945. Полтавський вимір. Події. Постаті. Документи: У 3 кн.-Кн.1:...С. 649.

⁹ Ревегук В. Полтавщина в роки другої світової війни (1939-1945)... С. 185.

¹⁰ Гончар О. Земля гуде: Повість. К.: Веселка, 1979. 150 с.

¹¹ Лубенський Л. Ляля // На рубежах огненных лет. Воспоминания участников Великой Отечественной войны, очерки и документы / Сост. Н.М.Пискун и Г.Т.Мацюк. Х.:Прапор, 1977. С.65-74.

¹² Пругло Т., Конопля М. Бурелом // Зоря Полтавщини. 1969. 23-25 липня, 27 липня; Ортенберг Д. «Если я погибну...» / Нам не забыть вас, ребята ! Очерки, документальные рассказы, воспоминания о комсомольско-молодежном подполье. М.: Молодая гвардия, 1970. 157 с.

К. Посполітак – бюст Сергія Сапіго. Художники В. Павлюченко і М.Павленко написали картину «Нескорена полтавчанка». Ці твори зберігаються в залі, присвяченому діяльності підпільної молодіжної групи у Полтавському краєзнавчому музеї імені Василя Кричевського. Експозицію, присвячену Олені Убийвовк, розміщено в Музеї історії Харківського національного університету імені Василя Каразіна (колишня назва – Харківський державний університет імені О. М. Горького), адже вона була його студенткою.

На фасаді будинку середньої школи № 10 у Полтаві (нині – полтавська загальноосвітня школа № 10 імені В. Г. Короленка), де протягом 1927-1937 рр. навчалася Олена Убийвовк, було встановлено меморіальну дошку та відкрито меморіальну кімнату. У 1951 р. її ім'ям названо одну з вулиць Полтави та Харкова. 23 жовтня 1967 р. в Полтаві по вулиці І. Котляревського було відкрито пам'ятник – погруддя Герою Радянського Союзу Лялі Убийвовк (автори пам'ятника – скульптори Д. Сова, Л. Жуковська, К. Посполітак, і архітектор В. Пасічний). На постаменті викарбувані слова: «Нескореним полтавчанам жити у віках – Лялі Убийвовк, Сергію Сапіго, Леоніду Пузанову, Сергію Ільєвському, Валентину Сор, Борису Серзі».

Але чи все так однозначно було насправді? Що приховувала радянська влада? Чому матеріали справи діяльності групи було засекречено? Чому пошанування відомої підпільниці та її групи на високому рівні розпочалося в 1960-ті роки (встановлення пам'ятника, присвоєння звання Героя Радянського Союзу, присвоєння імені Бориса Серги (учасника групи) школі № 20 та ін.)? Відповідь на багато питань можуть дати розсекречені архіви Служби безпеки України.

Підпільна молодіжна група була створена у Полтаві в листопаді 1941 р. на квартирі мешканця міста Сергія Ілєвського (1920-1942) по Першотравневому проспекті (нині – проспект Віталія Грицаєнка), 5. Хлопець працював автослюсарем у німецькій військовій частині.

До групи увійшло троє осіб – Сергій Ілєвський, Олена Убийвовк, Леонід Пузанов (1918-1942), які поставили за мету боротися з окупантами. «Трійка» назвала групу «центр по боротьбі з німцями в м. Полтава»¹³. За іншими до «трійки»

увійшли Сергій Ілєвський, Олена Убийвовк, Борис Серга (1921-1942) і їм активно допомагав Леонід Пузанов (1918-1942)¹⁴.

Єдиною дівчиною – активною учасницею підпільної групи була О. Убийвовк. Вона народилася 22 листопада 1918 р. в Полтаві в сім'ї лікаря. У 1937 р. закінчила з відзнакою середню школу № 10. Працювала в рідній школі піонервожатою. Потім вступила на астрономічне відділення фізико-математичного факультету Харківського державного університету імені О.М. Горького. На факультеті Олена редагувала стінгазету «Вектор». Згодом її обрали секретарем комсомольської організації.

Олена Убийвовк фото

Олена Убийвовк фото

Улітку 1941 р., після закінчення четвертого курсу університету Олена приїхала в Полтаву до батьків.

Із постанови бюро Полтавського обкому КП(б)У про діяльність підпільної організації О. Убийвовк (2 червня 1945 р.): «Діяльність організації спрямовувалася на зміцнення впевненості серед населення в неминучому розгромі Німеччини, на зрив відправки молоді в німецьке рабство, на звільнення із таборів радянських військовополонених. Організація мала два радіоприймача, за допомогою яких приймалися, а потім розмножувалися і поширювалися серед населення повідомлення Радінформбюро, поширювались також антифашистські листівки. Всього поширено листівок різних назв до 2 000 екземплярів. Організація готувалась до здійснення підривних актів...»¹⁵.

З самого початку учасники підпільної молодіжної групи почали розповсюджувати листівки серед поранених червоноармійців у госпіталях і серед робітників заводу № 11 – радянських військовополонених, які ремонтували німецькі машини. Члени групи забезпечували довідками про перебування на службі чи в лікарні осіб, які не мали документів.

¹³ Архів Управління Служби безпеки України в Полтавській області (далі – Архів УСБУ в Полтавській області), спр. 10569-о, Т. 4, арк. 3.

¹⁴ Архів УСБУ в Полтавській області, спр. 10659-0, Т. 1, арк. 69.

¹⁵ Друга світова війна. 1939-1945. Полтавський вимір. Події. Постаті. Документи: У 3 кн.-Кн.1...С. 649.

О. Убийвовк допомагав діставати пусті бланки для довідок лікар Борис Синельников. С. Іллевський збирав свідчення Радінформбюро, Л. Пузанов поширював листівки серед робітників-військовополонених заводу № 11, де й працював. Крім того, Л. Пузанову вдалося вивести із заводу танковий кулемет, але він виявився зіпсованим і не придатним для використання.

Про існування і роботу «трійки» знали кілька осіб, які їм допомагали, зокрема Павло Персань, Борис Серга, Дмитро Морачевський, Григорій Гальченко, Георгій (Жорж) Іванов, Максим Страшко, Валентин Сорока.

Молоді люди проявили хоробрість, самовідданість у боротьбі проти окупантів. Діяльність підпільної групи була спрямована на боротьбу з ворогом: зрив відправки радянських людей на примусові роботи до Німеччини, допомогу військовополоненим у таборі для радянських військовополонених¹⁶. Члени підпільної групи забезпечували визволених із полону цивільним одягом та продуктами харчування, знайомили із зведеннями Радінформбюро. Радіоприймач В. Сорока і Б. Серга виміняли за сіль у мешканки Полтави Ганни Четверікової. Спочатку його встановили у Г. Іванова, а потім – В. Сороки і Б. Серги¹⁷.

М. Страшко у січні 1941 р. привів на квартиру до С. Іллевського капітана Сергія Сапіго (1911–1942), який вийшов з-під оточення під Оржицею. Через Б. Сергу і С. Іллевського ввів його до організації.

С. Сапіго народився на Курщині в сім'ї селянина. У 1934 р. родина перебралася до Полтави. У 1933 р. закінчив Харківське військове училище. З 1938 р. працював кореспондентом у газеті «Красная звезда», мав звання капітана. У 1940 р. брав участь як військовий кореспондент у радянсько-фінській війні, нагороджений орденом Червоної Зірки. Будучи пораненим, потрапив у полон під час оточення Південно-Західного фронту, але зумів втекти (за іншою версією – був відпущений німцями) і, повернувшись до батьків у Полтаву, влаштувався на роботу завгоспом в Українському Червоному Хресті.

Галина В'юн – голова Товариства Українського Червоного Хреста на Полтавщині у 1941–1942 рр., у спогадах, написаних у еміграції в США, згадувала: «Якось наприкінці 1941 р., саме в розпалі нашої успішної акції допомоги полоненим, до УЧХ (*Українського Червоного Хреста*. – Прим. І.П.) прийшов один старенький чоловік із сином, що втік з німецького полону, і звернувся до мене з проханням допомогти синові влаштуватися на якусь працю, щоб він міг допомогти собі й родині. Це був мешканець Полтави п. Сапіга, приємний простий українець, що викликав до себе довір'я, а син його, досить жалюгідного вигляду (ще й кривий на одну ногу, що її, нібито, зламав, утікаючи з полону), викликав до себе співчуття»¹⁸. Г. В'юн допомогла Сергієві, влаштувавши на роботу завгоспом у Комітет Українського Червоного Хреста.

Г. В'юн вважала, що «...большевики спеціально перекинули його (*С. Сапіго*. – Прим. І.П.) через фронт для організації советських партизанів у німецькому тилу... їм вдалося завербувати до своєї роботи деяку кількість просто готової боротися з німцями молоді»¹⁹.

Архівні матеріали свідчать, що ознайомившись із діяльністю підпільної молодіжної групи, С. Сапіго відразу почав претендувати на роль лідера і наполягав на негайній активній роботі проти окупантів. Така необережність С. Сапіго призвела до того, що всі члени групи почали розходитися. Адже при цій розмові був присутній Г. Іванов, який працював у гестапо. Балакучість С. Сапіго і його докори до учасників групи у бездіяльності призвели до конфлікту з ним, тим паче, що він сам працював у міській управі управляючим готелем. Ще більше учасники групи від нього відвернулися, коли він відмовився пожертвувати на допомогу пораненим солдатам у госпіталі, хоча непогано заробляв²⁰. Особливо озброїлися проти нього С. Іллевський, Л. Пузанов та Б. Серга. Тож С. Сапіго припинив ходити на квартиру С. Іллевського. Крім того, було вирішено призупинити роботу «трійки» через матір С. Іллевського, яка боялася за життя сина.

¹⁶ Полтавщина: Енцикл. довід. (За ред. А.В. Кудрицького). К: УЕ, 1992. С. 760.

¹⁷ Архів УСБУ в Полтавській області, спр. 10 000-п, арк. 143.

¹⁸ В'юн Г. Під знаком Червоного Хреста в Полтаві 1941-1942 рр. Спогад-звіт для історії. Б.м.: «Українські вісті», 1973. С. 39.

¹⁹ Там само, С. 40.

²⁰ Архів УСБУ в Полтавській області, спр. 10569-о, т. 4, арк. 2.

У березні 1942 р. С. Сапіго знову почав відвідувати квартиру С. Іллевського, де познайомився з О. Убийвовк, і почав до неї залицятися. Це викликало ревності і озлобленість у закоханого в Олену С. Іллевського. Існування цього «любовного трикутника» не сприяло міцності і єдності групи. З словами Д. Морачевського, С. Сапіго «сожительствовал» з Оленою²¹.

Через Олену С. Сапіго познайомився із Б. Сергою, Г. Івановим та іншими учасниками групи. Із архівних документів відомо, що погляди учасників групи щодо тактики і стратегії боротьби були різними. Відомо, що в групі існував розкол: С. Сапіго переконував учасників групи негайно перейти до партизан, а сам він бажав залишитися в Полтаві і писати історію партизан міста, що викликало насмішки в учасників групи. Ставлення учасників групи до С. Сапіго погіршилося після того, як він «систематично почав з'являтися в п'яному вигляді і веде себе до непристойності необережно»²². В результаті інші учасники групи почали його уникати, і він залишився один із О. Убийвовк (є свідчення, що до них доєднався Г. Іванов²³), Неприязнь до С. Сапіго посилилася після того, як він оголосив себе Героєм Радянського Союзу, перекинутим на літаку для організації партизанського руху.

Система формування підпілля по всій Україні була одна: залишали для роботи в тилу вірних і відданих комуністів, комсомольців, активістів, співробітників органів НКВС тощо. Військовий, учасник радянсько-фінської війни, з початку радянсько-німецької війни учасник бойових дій, капітан Червоної армії, який пройшов полон, С. Сапіго мав певний життєвий і бойовий досвід. Тож він і міг повести активну підпільну роботу, передусім, серед звільнених із полону.

У квітні 1942 р. деякі учасники групи, зокрема, Б. Серга, П. Персань, В. Сорока, С. Іллевський, Д. Морачевський та інші планували перейти лінію фронту з метою з'єднання із партизанами. Вони мали зброю, залишену на зберігання у Б. Серги і Д. Морачевського. С. Іллевський мав необережність розповісти про ці

плани О. Убийвовк, котра поділилася цією інформацією із С. Сапіго. Розуміючи, що залишається один, С. Сапіго вирішив передати лист через лінію фронту, в якому інформувати редколегію газети «Красная звезда» про існування й діяльність підпільної групи в Полтаві і цим самим затримати відхід інших учасників групи. Для цієї мети О. Убийвовк через лікаря Б. Сіпельнікова підшукала дівчину Валентину Терентьеву (за словами М. Страшко, вона не була членом організації²⁴), яка працювала медсестрою у госпіталі. Вона й погодилася доправити лист через лінію фронту.

12 квітня 1942 р. С. Сапіго під приводом ознайомитися із важливим повідомленням від Радінформбюро, покликав до себе на роботу Б. Сергу, Д. Морачевського і М. Страшка і при них почав писати листа до ЦК ВКП(б), Народного комісаріату оборони і редакції газети «Красная звезда» про великі успіхи партизан Полтави, причому почав вигадувати неіснуючі «подвиги» і нісенітницю, що нібито під Решетилівкою був розгромлений штаб німецького полка і вбито 3 000 німців²⁵. До того ж в листі С. Сапіго клопотався про нагородження тих, хто особливо відзначився. Така поведінка С. Сапіго викликала обурення і Б. Серга, Д. Морачевський і М. Страшко відразу залишили збори, заявивши, що все це маячня, але С. Сапіго розгнівався і сказав, що вони боягузи і він сам усе зробить²⁶.

У квітні 1942 р. з частиною цього листа і прикріпленою до нього світлиною С. Сапіго, В. Терентьева була затримала румунською розвідкою і привезена в Полтаву. Іншу частину листа В. Терентьевій вдалося знищити. У Полтаві під час допитів у гестапо, В. Терентьева видала О. Убийвовк і С. Сапіго (інших учасників групи вона не знала). Їх відразу було заарештовано. С. Сапіго на допиті в гестапо під тортурами розповів все, що він знав від Олени про діяльність підпільної групи. Причому він зазначив, що В. Терентьеву він не посилав, а знаючи про те, що вона сама піде через лінію фронту, жартома написав листа, який у неї й було знайдено.

²¹ Архів УСБУ в Полтавській області, спр. 10659-0, т. 1, арк. 57.

²² Архів УСБУ в Полтавській області, спр. 10569-0, т. 4, арк. 2.

²³ Архів УСБУ в Полтавській області, спр. 10659-0, т. 1, арк. 57.

²⁴ Архів УСБУ в Полтавській області, спр. 10659-0, т. 1, арк. 69.

²⁵ Архів УСБУ в Полтавській області, спр. 10569-0, т. 4, арк. 3.

²⁶ Архів УСБУ в Полтавській області, спр. 10569-0, т. 4, арк. 3.

На початку травня 1942 р. після показів С. Сапіго було заарештовано С. Іллєвського, М. Страшка, Л. Пузанова, Д. Морачевського, його дружину Анастасію, тещу Марію Бут і брата дружини Івана Бута. С. Сапіго особисто був під час їх арешту і вказав, як на учасників групи. Б. Сергу, В. Сороку було заарештовано після зради Г. Іванова, який прямо на них указав, як на учасників групи. Пізніше було заарештовано Б. Синельникова, П. Персаня, Івана Убийвовка, двоюрідного брата Олени та ін. Є свідчення, що С. Сапіго був особисто присутнім під час арешту В. Сороки і вказав на нього, як на учасника групи²⁷.

Заарештованих утримували у в'язниці по вулиці Комсомольській (нині – Стрітенська) у різних камерах. При обшуку квартири В. Сороки було знайдено частини радіоприймача, які він не встиг заховати. Поліцей випадково перевернув стіл і гестапівці побачили маленький приймач, прикручений до іншої сторони кришки. Цей пристрій підпільники придбали у мешканки Полтави Анни Четверикової за кілька кілограмів солі. Спочатку він стояв у Г. Іванова, потім – у В. Сороки і Б. Серги²⁸.

Молоді підпільники навіть у гестапівських застінках не залишали надію на визволення. В. Сорока і Б. Серга готували втечу, намалювали план дій. Під час побачення із матір'ю він через знайомого перекладача передав записку, де написав: «Мамо, дуже тебе прошу, передай мені, поки ще не пізно, махорки, напильник і мотузку»²⁹. Махоркою хотів засипати очі гестапівцям і влаштувати втечу. Але було вже пізно і передати потрібні речі не вдалося. Крім того, гестапівці ретельно перевіряли і подрібнювали їжу, яка передавалася в камери.

В результаті слідства було сформовано індивідуальні обвинувачення учасникам підпільної молодіжної групи: С. Сапізі – за надсилання листа через фронт, О. Убийвовк – за сприяння С. Сапізі, Б. Серзі – за приховування від окупаційної влади, що він є політруком Червоної Армії, Л. Пузанову – за вивіз кулемета із заводу № 11, С. Іллєвському – за придбання радіоприймача,

В. Сороку – за зберігання радіоприймача, знайденого під час обшуку.

Під час слідства і очних ставок, С. Іллєвський мстив за О. Убийвовк і намовляв на С. Сапіго, звинувачуючи його в тому, що він усе робив сам і відмовлявся від усіх звинувачень на свою адресу³⁰.

Після завершення слідства щодо діяльності цієї підпільної молодіжної групи, радянські спецслужби зрадницею назвали В. Терентьєву, яку й було засуджено. Але розсекречені архіви розширюють коло причетних до зради групи. Виявилося, що зрадників і донощиків виявилось більше, ніж активних учасників групи.

Розглянемо і проаналізуємо основні версії слідства. *Радянська офіційна версія*: підпільна група була викрита гітлерівцями у квітні 1942 р. через зраду В. Терентьєвої – уродженки Білорусії. Вона через лікаря Бориса Синельникова (члена групи), який працював у лазареті для військовополонених, вступила до молодіжної підпільної групи за кілька тижнів до її викриття. У квітні 1942 р. С. Сапіго доручив їй перейти лінію фронту, встановити зв'язок із радянським командуванням і повернутися назад. У неї був лист, адресований прифронтовій частині Червоної армії.

Проте, у Олександрівському районі Харківської області, за три кілометри від фронту В. Терентьєва була затримана румунською військовою жандармерією. Її жорстоко катували. Вона не витримала катувань і на допиті назвала членів підпільної організації, яких вона знала. Після цього В. Терентьєву звільнили і вона працювала медсестрою в німецькому госпіталі, але напередодні повернення радянської влади у вересні 1943 р., її заарештували і відправили до Німеччини. По дорозі В. Терентьєвій вдалося втекти і вона зупинилася у Києві, де працювала медсестрою в госпіталі³¹. Після визволення України її було заарештовано радянською контррозвідкою. Свою провину вона визнала частково: на допиті в гестапо вказала лише на Олену Убийвовк і Сергія Сапіго³² (інших учасників вона не знала). Засуджена військовим трибуналом до

²⁷ Архів УСБУ в Полтавській області, спр. 10 000-п, арк. 97.

²⁸ Архів УСБУ в Полтавській області, спр. 10 000, т. 4, арк. 143.

²⁹ Державний архів Полтавської області (далі – ДАПО), ф.п. 105, оп.1, спр. 80, арк. 39.

³⁰ Архів УСБУ в Полтавській області, спр. 10569-о, т. 4, арк. 4.

³¹ Архів УСБУ в Полтавській області, спр. 10569-0, т. 3, арк. 6.

³² Архів УСБУ в Полтавській області, спр. 10569-0, т. 3, арк. 10.

розстрілу, який був замінений 10-річним ув'язненням у виправно-трудоцій колонії і поразкою у правах на п'ять років³³. З того часу сліди дівчини загубилися.

Валентина
Терентьева
фото

Версія родичів членів підпільної молодіжної групи підпільників: мати Б. Серги – Ольга Микитівна Серга, родичі В. Сороки і М. Страшка вважали справжнім зрадником групи Г. Іванова³⁴, сусіда сім'ї Серги і товариша Бориса. Його заарештували відразу після викриття організації, однак, швидко відпустили. Г. Іванов працював у німців водієм і возив німецьких воєначальників. Б. Серга під час відвідування його матір'ю у в'язниці прямо вказав на зраду Г. Іванова³⁵. Жінка аргументувала свою підозру ще й тим, що відразу після викриття групи, він різко змінив до неї ставлення. Є свідчення, що Г. Іванов в період окупації особисто знущався над мешканцями Полтави³⁶.

Після війни на Г. Іванова було заведено кримінальну справу, після тривалого розслідування її було закрито і його виправдано. Хоча були прямі свідчення того, що він співпрацював із окупантами, був причетним до викриття організації. Після війни його було нагороджено медалями «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні», і ще одну він уже мав – «30 років радянській армії і флоту»³⁷.

Версія Костянтина Убийвовка (батька Олени): Зрадників було четверо: першим був – лікар Б. Синельников (працював із В. Терентьевою), який першим дізнався про зраду В. Терентьевої.

Друга зрадниця – дружина Б. Серги Маргарита Серга (Горюн) (1920–1993), яка розповіла

в гестапо, що її чоловік був членом Комуністичної партії і політруком Червоної армії. Вона викрила О. Убийвовк як комсомолку і секретаря комсомольської університетської організації³⁸. Маргарита ревнувала свого чоловіка Бориса до Олени і тому була налаштована до неї неприязно³⁹. До речі, зраду М. Горюн підтвердила і мати В. Сороки Тетяна⁴⁰.

У післявоєнний час Маргарита Серга вдруге вийшла заміж за Василя Учасьва (1905-1950), голову військового трибуналу Полтавського гарнізону, майора юстиції, який розглядав справу В. Терентьевої і засудив її до смерті. Позналилися вони у Полтаві під час розслідування справи В. Терентьевої. Згодом М. Серга була завербована НКДБ-МДБ і писала агентурні доноси під прізвиськом «Писарева»⁴¹.

Третя зрадниця – дружина Д. Морачевського Анастасія, негативно ставилася до організації, у розмові з матір'ю О. Убийвовк визнала, що просила Олену взяти всю провину на себе, щоб не постраждав її чоловік, адже родина мала 3 дітей. Мотивувала своє прохання ще й тим, що дівчина самотня і вже приречена. Відповідь дівчини залишилася невідомою, але ця розмова поглибила душевні муки Оленої матері.

За версією Костянтина Убийвовка, четвертою зрадницею групи була теща Д. Морачевського – Бут Марія. Він писав: «у присутності моєї покійної дружини, а також матері Бориса Серги та матері Сороки Валентина та тітки Лялі – Варвари Григорівни Бельської, а також інших родичів заарештованих та сторонніх осіб, що зібралися біля 15 школи на Комсомольській вулиці, глибоко образила мою дочку Лялю, назвавши її повією, коли Ляля проходила двором під наглядом німця: «Погляньте на неї – здається нічого особливого з себе не уявляє, а зібрала навколо себе, повія, не лише молодих, а й одружених»⁴². Цікавим роззявам та німцям тільки цього й треба було. Вищезгадані особи це

³³ Архів УСБУ в Полтавській області, спр. 10659-0, т. 1, арк. 97.

³⁴ Архів УСБУ в Полтавській області, спр. 10 000-с, арк. 279.

³⁵ ДАПО, ф.п. 105, оп. 1, спр.80, арк. 39.

³⁶ Архів УСБУ в Полтавській області, спр. 10 000-с, арк. 2.

³⁷ Архів УСБУ в Полтавській області, спр. 10 000-с, арк. 170.

³⁸ Архів УСБУ в Полтавській області, спр. 10 000-с, арк. 79.

³⁹ Архів УСБУ в Полтавській області, спр. 10 000-с, арк. 40.

⁴⁰ Архів УСБУ в Полтавській області, спр. 10659, т. 1, арк. 27.

⁴¹ Архів УСБУ в Полтавській області, спр. 10659, т. 1, арк. 22, 24, 29.

⁴² Архів УСБУ в Полтавській області, спр. 10569-о, т. 4, арк. 9.

пам'ятають, а бідна мати Лялі не могла пробачити цього і вмирала з прокльонами на адресу матері Морачевського. Хто може виміряти силу душевних страждань Лялиної матері?»⁴³.

Постать учасника підпільної групи Д. Морачевського залишається до кінця не розслідуваною. Він був 1903 р. народження, майор Червоної армії. Співпрацював із нацистами, особисто був присутнім на розстрілі учасників групи⁴⁴. За деякими свідченнями, навчався в школі для підготовки німецьких диверсантів (шпигунів) у Полтаві. Є свідчення, що він працював у гестапо постачальником і був агентом – доніс про існування ще однієї підпільної групи⁴⁵.

Під час допитів у НКВС у повоєнний час він вказував на Г. Іванова як зрадника підпільної групи, який нібито зрадив Б. Сергу і В. Сороку⁴⁶. Врешті-решт Д. Морачевського було звільнено з-під варті і його вини не доведено. Хоча й були прямі свідчення проти нього.

Версія Антона Іллевського (батька С. Іллевського):

Зрадником організації був сам Костянтин Убийвовк (батько Олени). А справжнім організатором і керівником групи був його син – Сергій⁴⁷.

Ця версія з'явилася останньою і пов'язана з процесами «хрущовської відлиги», зокрема з реабілітацією жертв сталінських репресій. Батька С. Іллевського Антона 1937 р. було заарештовано як «ворога народу». Про цей факт біографії С. Іллевського замовчувалося. Тому слідчі, які розглядали справу про діяльність підпільної групи, навіть не розглядали варіанта на керівника групи С. Іллевського, як сина «ворога народу». Хоча Сергій з самого початку входив до «трійки» групи і на його квартирі її було створено. У 1956 р. А. Іллевського було реабілітовано.

Гестапівське слідство завершилося смертним вироком для шести активних учасників групи. Які ж фактори цьому сприяли? Зрада В. Терентьєвої; боягузтво і необережність С. Са-

піго, який під час слідства вигадував нісенітницю і намовляв на інших учасників групи з метою врятувати себе; зрада Г. Іванова, причому німці по відношенню до нього імітували арешт, але через годину відпустили; негідна поведінка батька Олени К. Убийвовка, який часто відвідував керівника і слідчого тасмної польової поліції і розповідав про тих, хто приходив до його доньки – чим хотів урятувати її, але вона відмовилася !!! Олена в одному листі із в'язниці писала: «Але ціною підлості я не буду купувати життя»⁴⁸. Заарештований І. Убийвовк сам просився до слідчого і повідомив, що відвідував Олену. Помста С. Іллевського через його ревності до С. Сапіго, котрий відверто залицявся до Олени.

Існують дані, що до зради членів групи причетна Людмила Іванова, сестра Г. Іванова, який був членом групи. Дівчина зустрічалася з румунським офіцером гестапо, якому й розповіла про діяльність групи⁴⁹. Вона також була пов'язана з гестапо – працювала перекладачкою⁵⁰.

О. Убийвовк на всіх допитах вела себе мужньо. З свідченнями М. Страшка, одного разу, вийшовши після допиту, вона заявила: «Загину, але знаю, що я чиста перед Батьківщиною»⁵¹. Олена підтримувала моральний стан інших заарештованих, повідомляла, що говорять нацисти під час слідства, адже володіла німецькою мовою. Бачачи безвихідь шістьох товаришів, які підписали обвинувальні вирoki, вона все робила, щоб було звільнено інших. Олена попереджала бути пильними, щоб нікому не було підсунуто на підпис протокол звинувачення замість протоколу допиту. В останній день свого життя вона закликала не йти на роботу до окупантів, а рятуватися від цього всіма силами⁵².

З-під арешту було звільнено 16 осіб, які були причетні до діяльності підпільної молодіжної групи.

⁴³ Архів УСБУ в Полтавській області, спр. 10569-о, т. 4, арк. 9.

⁴⁴ Архів УСБУ в Полтавській області, спр. 10 000-с, арк. 33, 42.

⁴⁵ Архів УСБУ в Полтавській області, спр. 10659-о, т. 2, арк. 12 зв., 22; спр. 10 000-с, арк. 78.

⁴⁶ Архів УСБУ в Полтавській області, спр. 11043-с, арк. 42.

⁴⁷ Архів УСБУ в Полтавській області, спр. 10659, т. 1, арк. 92.

⁴⁸ Архів УСБУ в Полтавській області, спр. 10659, т. 1, арк. 100.

⁴⁹ Архів УСБУ в Полтавській області, спр. 10569-о, т. 4, арк. 35.

⁵⁰ Архів УСБУ в Полтавській області, спр. 10659, т. 1, арк. 27.

⁵¹ Архів УСБУ в Полтавській області, спр. 10659, т. 1, арк. 70.

⁵² Архів УСБУ в Полтавській області, спр. 10569-о, т. 4, арк. 4.

26 травня 1942 р. нацисти в районі старих казарм Полтави, за старим міським кладовищем, розстріляли шістьох активних учеників підпільної групи: комсомолку Л. Убийвовк, комсомольця С. Іллєвського, молодшого політрука Б. Сергу, капітана С. Сапіго, молодшого командира В. Сороку, військового техника І рангу Л. Пузанова. Учасниками групи були молоді люди, найстаршому з яких С. Сапізі було 30 років, іншим 20–25 років.

Марія Іллєвська (мати С. Іллєвського) згадувала: «Дня через два я ходила на цвинтар, на околицю міста Полтави, де у рові німці робили розстріли і там зустріла жінку похилого віку, яка пасла худобу. Вона мені розповіла, що ввечері приблизно за 2-3 дні до мого приходу, німці розстріляли сім чи шість молодих людей, серед яких була одна жінка»⁵³.

О. Убийвовк вдалося передати з в'язниці кілька листів до своїх рідних. Ось рядки з її останнього листа, написаного у ніч з 24 на 25 травня 1942 р. перед стратою: «Сьогодні, завтра, я не знаю коли, мене розстріляють за те, що я не можу піти проти своєї совісті, за те, що я комсомолка. Я твердо знаю, що вийти звідси я не зможу, повірте, я пишу не згарячу, я зовсім спокійна. Обіймаю всіх вас в останній раз і міцно, міцно цілую. Я не самотня і відчуваю навколо себе багато любові і турботи. Помирати не страшно. Цілую всіх від усього серця»⁵⁴.

Отже, провал підпільної молодіжної групи стався через погану конспірацію і недосвідченість її учасників. Група була на стадії організаційного формування, ніякого штабу (пізніше до якого було включено шістьох страчених учасників) ще не мала. Матеріали кримінальних справ вказують на непрофесіоналізм підпільників та їхню наївність. Тому загибель організації буда цілком логічною. Необачність найстаршого учасника групи С. Сапіго призвела до трагічних наслідків. Можемо припустити, що з листопада по січень 1941 р. лідерами групи були О. Убийвовк і С. Іллєвський, а з січня по квітень 1942 р. – функції керівника перебрав на себе С. Сапіго, хоча не всі учасники з цим погоджувалися і між ними виникали конфліктні ситуації.

Родина Убийвовків дуже болісно пережила смерть єдиної доньки Олени і здійснила колективний суїцид шляхом отруєння. Внаслідок цього деякі члени родини померли (Оленина тітка), деякі (Оленина мати) – одержали важке отруєння⁵⁵. Ця інформація була засекречена. Адже, згідно з офіційною думкою, родина мала пишатися донькою через її героїську смерть. Для родини Убийвовків смерть єдиної доньки було трагедією.

Після визволення Полтави було проведено розслідування і ексгумація останки людей, розстріляних окупантами. Однак родичі підпільників кістяків своїх дітей не пізнали. Так, Дмитро Сороки (батько В. Сороки) зауважив: «Однак при розкопках ми нічого впізнати не змогли через розкладання трупів»⁵⁶.

Ставлення радянської влади до українців, які проживали на окупованій території в роки війни, було підозрілим. Цей факт позначився і на розслідуванні діяльності підпільної групи. У листопаді 1944 р. начальник Управління НКВС у Полтавській області Чернецький зазначив, що група під керівництвом О. Убийвовк втягувала у антинацистську підпільну роботу молодь і проводила антирадянську агітацію⁵⁷. Очевидно, що лише загибель активних учасників групи в період війни врятувала їх від підозр і переслідувань в повоєнний час.

Питання про уточнення кількості учасників Руху Опору в роки радянсько-німецької війни постало через 20 років після її закінчення. Потрібно було з новою силою показати всенародний характер боротьби та керівну роль Комуністичної партії у ній. У зв'язку з цим керівництво партії України 28 листопада 1961 р. прийняло постанову «Про недоліки в обліку учасників антифашистського підпілля і партизанського руху на Україні в період Великої Вітчизняної війни 1941-1945 рр.». На місцях були створені спеціальні комісії по виявленню нових учасників антифашистської боротьби, які з різних причин не були включені у звітність 1945 року. До партизан і підпільників було включено багато людей непричетних, які в умовах окупації не боролися проти німців, але стали жертвами нацистського терору або пересиджували окупацію, затаївшись у схронах.

⁵³ Архів УСБУ в Полтавській області, спр. 10 000-п, арк. 196.

⁵⁴ Архів УСБУ в Полтавській області, спр. 99618, т. 1, арк. 68 зв.

⁵⁵ Архів УСБУ в Полтавській області, спр. 99618, т. 1, арк. 72.

⁵⁶ Архів УСБУ в Полтавській області, спр. 10 000-п, арк. 155-156.

⁵⁷ Архів УСБУ в Полтавській області, спр. 99618, т. 1, арк. 56.

У результаті проведеного коригування станом на 1962 р. кількість партизанських загонів на Полтавщині була збільшена до 13, антинацистських підпільних груп – до 32, комсомольських підпільних організацій – до 4. З'явилася навіть одна піонерська підпільна група, а загальна кількість учасників антинацистського підпілля і партизанського руху досягла 5 950 осіб⁵⁸. Проте навіть така кількість не задовольнила вище партійне керівництво УРСР.

2 листопада 1963 р. ЦК Компартії України відзначив, що партійні комітети формально дійшли до виявлення всіх учасників антинацистського руху і зобов'язав їх до 1 квітня 1964 р. надіслати до ЦК остаточні дані. В Україні з новою силою почалися пошуки підпільників і партизанів. Згідно з довідки Полтавського обкому партії за 1965 р., в області діяло 2 326 партизанів, 6 365 підпільників і патріотів, зокрема учасників підпільних організацій – 1 175. 4009 учасників антинацистського Руху Опору загинуло від рук окупантів⁵⁹. Навіть після цього кількість учасників партизанського і підпільного руху зростала.

Кількість подвигів членів підпільної молодіжної групи на чолі з О. Убийвовк постійно зростала. Так, у книзі за 1977 р. вказано, що за короткий час учасники групи визволили з полону 18 радянських військовослужбовців, частину з них вдалося переправити через лінію фронту⁶⁰. У виданні за 1984 р. вже зазначено, що за період існування групи, вони врятували і переправили до партизан понад 50 радянських військовополонених⁶¹.

Крім того, постійно зростала кількість учасників підпільної молодіжної групи: від 12 до понад 20.

У 1947 р. розстріляних учасників підпільної молодіжної групи було нагороджено медалями «Партизану Великої Вітчизняної війни» I ступеня за доблесть і мужність, продемонстровані у партизанській боротьбі проти німецько-нацистських загарбників. Указом Президії Верховної Ради СРСР від 8 травня 1965 р. Олені

Убийвовк Олені присвоєно звання Героя Радянського Союзу (помертно)⁶².

Постановою Ради Міністрів УРСР від 28 грудня 1965 р. «Про присвоєння загальноосвітнім школам УРСР імені героїв Великої Вітчизняної війни з метою увічнення подвигу радянських патріотів, які демонстрували мужність і героїзм в боротьбі з німецько-фашистськими загарбниками в роки Великої Вітчизняної війни» Полтавській середній школі № 20 було присвоєно ім'я Бориса Серги, учасника підпільної групи. У школі було створено музейну кімнату молодого підпільника, де зберігаються його речі і світлини.

Виходячи з проведеного дослідження, доходимо до наступних висновків. Підпільна молодіжна група «Нескорена полтавчанка» – цілком післявоєнний радянський ідеологічно-пропагандистський конструкт. Відповідно до матеріалів розсекреченої кримінальної справи, підпільна молодіжна група реально існувала кілька місяців і перебувала на стадії організації і згуртування, сформованого штабу не мала. З «подвигів» – купівля декілька зламаних гвинтівок, які жодного разу не використовувалися та написання листівок про стан справ на фронтах.

Зрадником організації не можна вважати лише В. Терентьєву, адже ненадійними виявилися родичі і найближче оточення підпільників. Найстарший учасник підпільної групи С. Сапіго виявився необережним, зарозумілим і безвідповідальним. Своєю поведінкою він сприяв викриттю групи та негідно поводить себе під час слідства. Вулиця С. Сапіго в Полтаві з'явилася у 1961 р., що було, безумовним початком повороту до політики неосталінізму.

Причетними до зради молодіжної підпільної групи були й її члени Г. Іванов і Д. Морачевський. Однак порушені проти них у повоєнний період слідчі справи було закрито, хоча були беззаперечні докази їх зради. Пояснити це можна тим, Д. Морачевський був майором Червоної Армії, а Г. Іванов – учасником війни і мав нагороди.

⁵⁸ Ревезук В. Полтавщина в роки Другої світової війни (1939-1945)... С. 203.

⁵⁹ Там само. С. 203.

⁶⁰ Емец П.Н. Герои остаются молодыми // На рубежах огненных лет. Воспоминания участников Великой Отечественной войны, очерки и документы / Сост. Н. М. Пискун и Г. Т. Мацюк. Х.: Прапор, 1977. С.48.

⁶¹ За мужество и отвагу: Докум. очерки о Героях Сов. Союза – уроженцах Полтавы и Полт. обл. / И. Е. Горобец, В. С. Дмитренко, П. М. Клименко и др. Х.: Прапор, 1984. С. 382.

⁶² Нариси історії Полтавської обласної партійної організації / Редкол.: І. Горобець (голова) та ін. Х.: Прапор, 1981. С. 199.

Подвиг О. Убийвовк є беззаперечним, будучи одним із лідерів організації, вона проявила мужність і сміливість, загинувши з товаришами.

Радянська влада і її спецслужби в післявоєнний час спотворили образ відважних захисників Полтави, які в надзвичайно тяжких умовах окупації кинули виклик ворогові і не побоялися боротися та героїчно загинути. Підпільна молодіжна група виникла з ініціативи радянськи патріотично налаштованої молоді, без участі партійного керівництва і тому викликала інтерес органів НКВС, яке тривалий час вело розслідування її діяльності. Створені з народної ініціативи патріотичні антинацистські групи не завжди діставали визнання радянської влади, тому що Комуністична партія та її каральні органи завжди підозріло ставилися до тих організацій, які існували поза її контролем.

Назва підпільної молодіжної групи «Нескорена полтавчанка» виникла у повоєнний час і ніякого відношення до групи не має. Це художня, літературна назва, яка виникла завдяки повісті Олесея Гончара «Земля гуде» і потім була підхоплена партійними органами.

Насамкінець, розсекречені кримінальні справи дають можливість проаналізувати повсякденний зріз атмосфери і оточення, в яких перебували і боролися молоді люди – учасники групи. Ставлення рідних, друзів, побратимів,

оточуючих до ініціативної молоді, яка намагалася боротися з нацистами, діяти, а не пересиджувати окупацію, далеко не завжди знаходило розуміння, підтримку і допомогу з їхнього боку. Багато хто обирав шлях колаборанства і зради.

Молоді люди – учасники підпільної молодіжної групи – зробили все, що могли в тих умовах. Яскравим свідченням цього є слова Л. Убийвовк, написані нею у листі до рідних напередодні страти: «Ми зробили небагато, але ми щиро прагнули зробити якомога більше для щастя наших людей»⁶³.

Сьогодні ще залишається багато «білих плям» в історії діяльності підпільної молодіжної групи на чолі з О. Убийвовк. До цього часу досліджено не всі архіви, зокрема, німецькі, радянські (російські) ще чекають на свого дослідника. Тривають дискусії вчених і пересічних громадян щодо діяльності цієї підпільної молодіжної групи. Дана стаття підготовлена на основі нових документів і є кроком до встановлення істини і пошуку правди.

Висловлюю щиро подяку Олені Євдокимовій, адміністратору інформаційно-довідкового залу Архіву Управління Служби безпеки України в Полтавській області, за надану можливість опрацювати документи, професіоналізм, уважне і доброзичливе ставлення до дослідників.

References

1. Zhuk, V. (2004). *Bezsmertnyi podvyh. Istorychni narysy pro Chutivshchynu u period Velykoi Vitchyznianoї viiny 1941-1945 rokiv ta podvyhy yii syniv i dochok na frontakh i v tylu*. Poltava: ASMI. [in Ukrainian].
2. Honchar, O. (1979). *Zemlia hude: Povist*. Kyiv: Veselka. [in Ukrainian].
3. Horobets, I. (Ed.). (1981). *Narysy istorii Poltavskoi oblasnoi partiinoї orhanizatsii*. Kharkiv: Prapor. [in Ukrainian].
4. Pashchenko, V. (Ed.). (1999). *Poltava. Istorychni narys*. Poltava: Poltavskiy literator. [in Ukrainian].
5. Revehuk, V. (2015). *Poltavshchyna pid nimetskoїu okupatsiieiu (1941-1943). Narysy istorii*. Poltava: Dyvosvit. [in Ukrainian].
6. Revehuk, V. (2004). *Poltavshchyna v roky druhoї svitovoї viiny (1939-1945)*. Poltava: PP Shevchenko R.V. [in Ukrainian].

⁶³ Лубенський Л. Ляля // На рубежах огненных лет. Воспоминания участников Великой Отечественной войны, очерки и документы / Сост. Н. М. Пискун и Г. Т. Мацюк. Х.: Прапор, 1977. С. 74.